

DIN ISTORIA MINORITĂȚILOR GERMANE DIN EUROPA RELAȚIILE DINTRE SAȘI ȘI GERMANII BALTICI ÎN PRIMUL DECENIU AL PERIOADEI INTERBELICE¹

Vasile CIOBANU

Aus der Geschichte der nationalen Minderheiten. Beziehungen zwischen den Siebenbürger Sachsen und den Deutschbalten während des ersten Jahrzehnts der Zwischenkriegszeit

Die Beziehungen zwischen den Siebenbürger Sachsen und den Deutschbalten sind bereits untersucht worden. Das vorhandene Archivmaterial erlaubt jedoch, das Problem der kulturellen Beziehungen zwischen den beiden deutschen Minderheiten zu vertiefen. Diese Beziehungen haben sowohl eine institutionelle als auch eine persönliche Form angenommen. Zur ersten Form gehört die Zusammenarbeit von Vereinen, Gesellschaften, Redaktionen von Veröffentlichungen, während zur zweiten direkte Kontakte zwischen Persönlichkeiten des kulturellen Lebens gehören. Beide Kategorien wurden in den zwanziger Jahren in einem Netz geistiger Beziehungen intensiv gepflegt, in einer Solidarität aller Auslandsdeutschen.

Einen besonderen Beitrag beim Zustandekommen dieser Beziehungen hatte das Kulturamt der Deutschen in Großrumänien, gegründet 1922 in Hermannstadt von Richard Csaki, und die Zeitschrift „Ostland“, die 1926 ebenfalls in Hermannstadt herausgegeben wurde – ein Beitrag der bislang wenig bekannt ist. Csaki arbeitete im Bereich der Kulturpolitik mit Vertretern der Deutschbalten wie Ewal Ammende, Werner Hasselblatt, Axel de Vries, Max von Ravick u. a. eng zusammen. Er besuchte auch wiederholt die Baltischen Staaten und konnte eine Parallele zwischen den Siebenbürger Sachsen und den Baltikum-Deutschen feststellen. Beide Minderheiten waren bemüht, ihre nationale Identität zu bewahren, beide hatten durch die Agrarreformen, die in ihren Ländern durchgeführt worden waren, Verluste erlitten, beide veranstalteten Ferienhochschulkurse und gaben Zeitungen und Zeitschriften heraus.

Die Sachsen interessierte das Gesetz der kulturellen Autonomie, das 1925 in Estland angenommen worden war, sehr, da es anderen Staaten, die Minderheiten hatten, zum Vorbild dienen konnte. Die Zeitschrift „Ostland“ hat ihre Leser sowohl über dieses Gesetz und die Art und Weise seiner Anwendung informiert, als auch über andere kulturelle Errungenschaften und Anliegen der Deutschen im Baltikum.

Andererseits, besuchten Vertreter der Deutschbalten Siebenbürgen, um das Leben der Siebenbürger Sachsen und der anderen deutschen Gruppen kennenzulernen, und um wirtschaftlichen und kulturellen Austausch anzubahnen. Die Schriftstellerin Mia Munier-Wroblewska war wiederholt in Siebenbürgen und schrieb sogar einen Roman, der von der Vergangenheit der Sachsen handelte.

Kontakte hat es auch zwischen sächsischen und baltischen Studenten gegeben, die in Deutschland studierten.

Abgesehen vom Informations- und Erfahrungsaustausch zwischen den beiden deutschen Minderheiten, verband diese auch das gemeinsame Interesse, zur Wiederherstellung des Ansehens Deutschlands, das durch die Niederlage von 1918 verloren gegangen war.

Perioada interbelică nu constituie un subiect total inedit din istoria relațiilor dintre sași și germanii baltici. S-au ocupat de aceasta autori ca: Max Hildeberg Boehm, Michael Garleff ș.a.² iar despre evoluția celor două grupări de populație germană în anii dintre cele două războaie mondiale există o întregă literatură științifică³.

¹ Textul de față constituie varianta românească, adăugită, a comunicării *Die Beziehungen zwischen Siebenbürger Sachsen und Deutschbalten im ersten Jahrzehnt der Zwischenkriegszeit*, susținută la simpozionul „Interethnische Beziehungen und regionale Identität. Das Baltikum und Siebenbürgen im Vergleich“, 2–4 noiembrie 1999, organizat de Bundesinstitut für ostdeutsche Kultur und Geschichte” Oldenburg, în colaborare cu Baltische Historische Kommission și Südostdeutsche Historische Kommission. Comunicarea a apărut în „Jahrbuch des baltischen Deutschtums 2003“, Lüneburg, 2002, p. 194–204, dar anuarul nu se găsește în România și întrucât am aflat câteva date noi, am crezut utilă publicarea variantei în limba română.

² Max Hildebert Boehm, *Balten und Siebenbürger Sachsen*, în: *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, 1954, p. 72–75; Michael Garleff, *Zu den Literaturbeziehungen zwischen Deutschbalten und Siebenbürger Sachsen. Ein Briefwechsel zwischen Otto von Taube und Erwin Wittstock*, în: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 17 (1994), nr. 1, p. 53–66; Idem, *Baltische Minderheitenvertreter auf den Europäischen Nationalitätenkongressen 1925–1938*, în: *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, 33 (1986), p. 117–131.

³ Gert von Pistohlkohrs (coord.), *Baltische Länder*, Berlin, 1994; Wilfried Schlau, *Die Deutschbalten.*, München, 1995; *Siebenbürgen zwischen den beiden Weltkriegen*, coord. Walter König, Köln, Weimar, Wien, 1994 (Siebenbürgisches Archiv 28); *Epoche der Entscheidungen. Die Siebenbürger Sachsen im 20. Jahrhundert*, coord. Oskar Schuster, ed. a

Transilvania și țările baltice, două regiuni europene situate la marginile opuse ale ținuturilor de colonizare germană în Răsărit au fost apropiate prin soarta comună și legăturile stabilite între locuitorii germani ai acestor provincii istorice, după sfârșitul primului război mondial. Pe baza lucrărilor publicate până în prezent despre aceste relații, a documentelor din fondul Liga Culturală a Germanilor din România aflate în arhivele din Sibiu, a presei timpului și îndeosebi a revistei sibiene „Ostland” încercăm să reconstituim o serie de evenimente și fapte din legăturile stabilite între sași și germanii baltici în anii douăzeci ai secolului trecut. Dacă despre apropierea dintre conducătorii politici ai celor două grupări în lupta lor pentru drepturile minorităților s-a mai scris⁴, fără ca tema să fie epuizată, sunt mai puțin cunoscute contribuțiile unor oameni de cultură din acești ani și îndeosebi aportul lui Richard Csaki (1886–1943), al Ligii Culturale a Germanilor din România și al revistei sibiene „Ostland”, seria dintre 1926 și 1931. Cultura este principalul domeniu în care se dă lupta pentru identitatea națională și aici s-au purtat principalele bătălii pentru drepturile minorităților naționale întotdeauna.

Relațiile dintre germanii transilvăneni și cei baltici au îmbrăcat în anii douăzeci ai secolului trecut o formă instituțională și una personală. În primul caz intră colaborarea dintre asociații și societăți, redacții de publicații și servicii de presă iar în cel de-al doilea legăturile dintre personalitățile vieții culturale și științifice. Ambele categorii au fost cultivate intens în anii douăzeci cu scopul formării unei „rețele de relații spirituale” pentru germanii din străinătate, al cunoașterii reciproce⁵.

O contribuție deosebită și încă puțin cunoscută la atingerea acestui scop a avut-o Liga Culturală a Germanilor din România, înființată la Sibiu, în februarie 1922⁶. Ideea unei asemenea organizații a avut-o Richard Csaki, în 1919, atunci când s-a constatat că în noul stat român se adunaseră aproape un milion de germani, care proveneau din trei state și se cunoșteau prea puțin între ei⁷. Pentru unirea culturală a germanilor din România, în jurul sașilor, va acționa Liga Culturală. În același timp, programul de lucru al acesteia, din 1922, prevedea asigurarea unei legături spirituale cu Germania și cu celelalte minorități germane din Europa. Oficiul cultural de la Sibiu a avut o activitate deosebit de bogată până în 1931, când a fost desființat din lipsa fondurilor. Modelul Ligii Culturale a fost preluat și de germanii din Estonia, în cadrul autonomiei lor culturale și de cei din Silezia Superioară⁸. De altfel, în mai 1923, Csaki, împreună cu soția sa – pictorița Margarete Depner Csaki (1885–1970) – a făcut o vizită în Țările Baltice și a prezentat organizația sa culturală, care a trezit entuziasm unor conducători ca deputatul Werner Hasselblatt (1890–1958)⁹ din Estonia. La rândul său și Csaki a constatat că existau o serie de paralele între istoria și arta populară a sașilor și acelea al germanilor baltici. El a prezentat într-o serie de conferințe constatările sale din Letonia¹⁰. Conducătorul Ligii Culturale de la Sibiu a vizitat apoi toate minoritățile germane din Europa, revenind aici în 1928 și cunoscându-i îndeaproape pe germanii din zona Mării Baltice.

II-a, Köln, Wien, 1984; Michael Kroner, *Ringgen um nationale Selbstbehauptung. Die Siebenbürger Sachsen 1876 bis 1940*, Nürnberg, 1998; Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, 1998 ș.a.

⁴ Rudolf Michaelsen, *Der Europäische Nationalitäten-Kongress 1925–1928: Aufbau, Krise und Konsolidierung*, Peter Lang, Frankfurt/Main, Bern, New York, Nancy, 1984; Sabine Bamberger-Stemmann, *Der Europäische Nationalitätenkongress 1925 bis 1938. Nationale Minderheiten zwischen Lobbyistentum und Großmachtinteressen*, Marburg, 2000 ș.a.

⁵ *Auslanddeutsche untereinander*, în *Ostland*, 1 (1926), p. 46. Autorul insistă asupra necesității imaginii celuilalt dând chiar exemplul germanilor transilvăneni și al celor baltici.

⁶ *Deutsches Kulturamt in Rumänien. Tätigkeitsbericht 1922–1927*; Monica Vlaicu, *Das Kulturamt der Deutschen in Großrumänien*, în: *Siebenbürgische Semesterblätter*, 7 (1993), p. 102–110. Traducerea literală a titlaturii este Oficiul de Cultură al Uniunii Germanilor din România, dar inițiatorii au folosit ca echivalent românesc „Liga Culturală a Germanilor din România”.

⁷ Richard Csaki, *Unser Kulturprogramm*, în: *Ostland*, 3 (1921), p. 231–233.

⁸ *Kulturämter*, în: *Ostland*, 2 (1927), p. 255–256.

⁹ Arhivele Naționale ale României. Direcția Județeană Sibiu (în continuare ANR.DJS), fond Liga Culturală a Germanilor din România (mai departe Liga Culturală), dos. 4, 1924, p. 263. Pentru detalii despre W. Hasselblatt vezi Mads Ole Balling, *Von Reval bis Bukarest. Statistisch- Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945*, vol. I, Kopenhagen, p. 124–125.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 2, 1923, p. 1131–1132.

Acum el a publicat un articol în revista sa „Ostland”, intitulat semnificativ: *Germanii baltici în prezent. Dedicatie transilvană prietenilor din Estonia*¹¹. Autorul era „cutremurat“ de exproprierea pământului celor 25.000 de germani estonieni, pe care o socotea cea mai radicală reformă agrară din Europa, și era încântat de conștiința lor națională.

Direcțiile de acțiune ale Ligii Culturale a Germanilor din România erau: instruirea poporului prin biblioteci populare, conferințe cu diapozitive, filme didactice și culturale, material didactic, expoziții, instruirea prin cursuri post-universitare de vară, conferințe, spectacole muzicale și teatrale, publicații. O secție aparte se ocupa de presă și avea o sală de lectură pentru cele 250 de ziare și reviste primite din toată lumea, a cartotecă și un serviciu de presă. Mai exista o secție economică, una pentru orientarea profesională, una care se ocupa de publicațiile proprii¹². În toate aceste domenii existau preocupări pentru contacte cu germanii din străinătate. Se urmărea studierea metodelor de lucru ale celorlalte organizații culturale și răspândirea propriilor rezultate, transmiterea de informații diverse, cultivarea „întăririi conștiinței de sine a poporului german”¹³.

Una dintre principalele realizări ale Ligii Culturale, inclusiv în privința contactelor cu germanii din străinătate, a fost organizarea cursurilor post-universitare de vară la Sibiu, în perioada 1920–1930. Ideea acestor cursuri a avut-o înainte de război gruparea „Biblioteca Modernă” din Sibiu, cu scopul unirii culturale a germanilor din sud-estul Europei¹⁴. După alte surse, asemenea cursuri au avut loc înainte de primul război mondial la Salzburg și la Reichenberg (Cehoslovacia)¹⁵. Cursurile de la Sibiu erau frecventate de germanii din toate regiunile României, la care se adăugau în fiecare an câteva zeci de tineri conaționali din alte țări, reuniți „într-o atmosferă germană înălțătoare”. Conferențiarii erau universitari renumiți din România, Austria, Elveția, dar mai ales din Germania. Între aceștia s-au aflat și prof. dr. H. Phleps din Danzig/Gdansk (1923), prof. dr. M. Ebert (Königsberg/Kaliningrad), prof. dr. Fuchs (Königsberg), iar în 1927 la cursul pe probleme de filosofie a artei culturii a participat și un mic grup de germani din Țările Baltice, condus de prof. dr. Ernst Seraphim (Königsberg)¹⁶. De asemenea, în 1925 au fost invitați să țină prelegeri la „săptămâna cultural-politică” organizată la Sibiu și conducătorii germanilor baltici Axel de Vries (1892–1963), Ewald Ammende (1893–1936) și Hermann von Berg din Tartu/Dorpat¹⁷. În cele din urmă însă această manifestare s-a amânat¹⁸.

Asemenea cursuri de vară s-au organizat și în Țările Baltice, făcându-se chiar un schimb de experiență între „prelegerile de vară” organizate de Societatea „Herder” din Riga¹⁹, conferințele de la Tartu/Dorpat și manifestarea din Sibiu. Cu excepția germanilor sudeți care aveau o universitate, pentru celelalte minorități germane aceste cursuri suplineau o asemenea instituție și asigurau o legătură cu știința și cultura din țara-mamă. Organizator al cursurilor de la Tartu/Dorpat era dr. R. v. Engelhart, care aprecia că acestea „trebuiau să ofere o bază de principiu pentru problemele de detaliu ale științelor umane și naturale”²⁰. La cursurile de vară veneau 500 – 700 de participanți, între care se aflau și intelectuali aparținând națiunilor majoritare în statele respective (români, letoni, estonieni). Astfel, germanii din aceste țări mijloceau accesul la cultura și știința din Occident. După cum observa și Csaki, cursurile reînnoiau nu numai cunoștințele practice, ci și legătura spirituală cu țara-mamă; „comunitatea de conștiință germană” era, după aprecierea lui „motivația cea mai profundă a acestor manifestări”²¹. Liga Culturală a Germanilor din România a urmărit

¹¹ *Ostland*, 3 (1928), p. 33.

¹² Vezi: *Tätigkeitsbericht 1922–1927*, Hermannstadt, 1927.

¹³ *Ibidem*, p. 49.

¹⁴ *Ostland*, 1 (1919), p. 107, 201.

¹⁵ *Ibidem*, p. 163; ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 8, 1926, p. 525.

¹⁶ *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, 54 (1927), nr. 16.253, 3 septembrie, f. 5.

¹⁷ Vezi pentru detalii despre aceste personalități M. O. Balling, *op. cit.*, p. 126.

¹⁸ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 5, 1925, f. 4, 584, 592.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 8, 1926, f. 189.

²⁰ *Ostland*, 1 (1926), p. 36–40.

²¹ Richard Csaki, *Auslanddeutsche Hochschulwochen*, în: *Ostland*, 2 (1927), p. 337.

cursurile superioare germane din România, Letonia, Estonia, Cehoslovacia și Polonia, și a publicat în revista sa rapoarte și articole în care se generaliza și se analiza experiența din fiecare țară²².

Liga Culturală a Germanilor din România a întreținut relații directe, deși firave, după cum constatăm din corespondența păstrată, cu instituțiile similare ale germanilor baltici. Astfel, în octombrie 1926, R. Csaki trimitea Societății „Herder” din Riga un raport despre activitatea Ligii Culturale și cerea articole pentru revista „Ostland” despre realizările instituției din Riga. Prof. univ. dr. Paul Sokolowski prefera însă expedierea unui raport confidențial, care nu se putea publica²³. Societatea „Herder” din Riga s-a înființat în 1921, după ce universitatea germană de aici a fost desființată. Un grup de profesori (Sokolowski, Kupfer, Klumberg) au întemeiat atunci un Institut academic de nivel universitar, care, la 14 mai 1927 a fost recunoscut ca școală particulară; era primul caz de acest fel în istoria minorităților europene. Cu prilejul celei de-a cincea aniversări a societății, R. Csaki scria că „cea mai productivă realizare a germanilor baltici de după război constă, în afară de crearea autonomiei culturale din Estonia, în înființarea Institutului Herder”²⁴.

De la Oficiul Central pentru Activitatea Germanilor Baltici din Riga, Liga Culturală solicita, de asemenea, un referat asupra programului și structurii activității acestei instituții. Csaki își exprimă dorința de a contribui la strângerea relațiilor dintre comunitățile naționale ale germanilor din România și Letonia și invita pe un reprezentant al celor din urmă la Săptămâna cultural-politică din septembrie 1925, la Sibiu²⁵.

Un plan de organizare a Ligii Culturale a fost trimis și în Lituania, unde activitatea lui Csaki era cunoscută. Unul dintre liderii Partidului Germanilor din Lituania (*Partei der Deutschen Litauens*), Martin Labrenz scria că strădaniile Ligii Culturale constituiau un îndemn și pentru munca națională a germanilor lituanieni, care cereau sfaturi practice pentru a înființa o bibliotecă germană; ei solicitau, de asemenea, reviste germane și adresele societăților germane din România²⁶.

Cel mai însemnat aport la relațiile dintre cele două regiuni, Baltica și Transilvania, l-a avut seria a II-a a revistei lunare „Ostland”, editată de Liga Culturală între anii 1926 și 1931. Subtitlul revistei exprima succint și programul său: „*Din viața spirituală a germanilor din străinătate*” (*Vom geistigen Leben der Auslandsdeutschen*). Într-o scrisoare către Rudolf Brandsch, președintele Uniunii Germanilor din România, Csaki numea revista „*un purtător de cuvânt al strădaniilor deosebite ale Ligii Culturale*”²⁷, pentru păstrarea și afirmarea identității culturale a germanilor din Răsărit, a tuturor minorităților germane. Redacția revistei a informat despre pregătirea apariției noului periodic și a cerut sprijinul și colaborarea personalităților din sânul minorităților germane din Răsărit, inclusiv al celor baltice (R. v. Engelhardt, E. Ammende ș.a.)²⁸.

Revista și-a propus să fie o oglindă a activității culturale și naționale din comunitățile germane din Răsăritul Europei. În privința germanilor baltici, se poate spune că acest lucru a reușit în mare măsură, cel puțin în primii ani de apariție. În paginile revistei au apărut articole despre viața comunităților naționale din Letonia, Estonia și Lituania²⁹, despre istoria lor³⁰. La cererea redacției, Axel de Vries a prezentat autonomia național-culturală a germanilor din Estonia constituită pe baza unei legi din 1925 și realizările sale.³¹ Sistemul acesta de politică minoritară era urmărit cu interes de celelalte minorități care aspirau la statutul autonomiei culturale. Descrierea elementelor specifice a cuprins și analiza influenței străine asupra limbii vorbite de germanii baltici.³² Aici trebuie

²² *Ibidem*, p. 337–343; ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 6, 1925, p. 525, 918; 8, 1926, f. 188–189; Dr. R. v. Engelhardt (Reval), *Deutsche Bildungsziele im Ostland*, în: *Ostland*, 1 (1926), p. 15–23.

²³ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 8, 1926, f. 188, 190–191.

²⁴ *Ostland*, 1 (1926), p. 399; 2 (1927), p. 256.

²⁵ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 5, 1925, f. 351–354.

²⁶ *Ibidem*, dos. 8, 1926, f. 451–452.

²⁷ *Ibidem*, dos. 5, 1925, f. 655.

²⁸ *Ibidem*, p. 914, 918; dos. 7, 1926, f. 132, 134.

²⁹ *Ostland*, 2 (1927), p. 37–40, 109–113, 301–311.

³⁰ *Ibidem*, 4 (1929), p. 113–119, 322–332.

³¹ *Ibidem*, 1 (1926), p. 59–63.

³² *Ibidem*, 5 (1930), p. 202–207. Articolul lui Percy Meyer, *Kritik des Baltendeutsch. Niedersächsisch-ostpreußisch-fremdsprachliche Einflüsse*.

menționat și faptul că un cunoscut lingvist din Transilvania, Andreas Scheiner (1864–1946)³³ a studiat comparativ limba vorbită de germanii baltici și dialectele săsești. Studiul său a apărut într-o altă revistă sibiană „*Deutsche Politische Hefte aus Großrumänien*”, editată de Rudolf Brandsch³⁴, în care au fost publicate și alte contribuții ale unor autori baltici. Astfel au fost aduse la cunoștința cititorilor din Transilvania datele principale ale problemei minorităților din statele baltice, situația agrară din Estonia ș.a.³⁵ Articole despre germanii baltici au mai apărut și în ziarele săsești, dar contribuția cea mai mare la cunoașterea realităților din societatea germanilor baltici a avut-o revista „Ostland”.

Aici au apărut și câteva creații literare ale unor autori germani baltici ca Otto von Schilling, Artur Kerkovius (poeti), Albert Kivikas, Irene von Stryk, Monika Hunnius (prozatori).³⁶ Secretarul de redacție al revistei, Konrad Nussbächer, aprecia într-o scrisoare din februarie 1926, către prozatorul Werner Bergengruener (1892–1964), din Riga, că cunoașterea reciprocă a literaturilor grupărilor de germani din străinătate constituie una dintre cele mai potrivite modalități de apropiere a lor și „Ostland” își făcuse un obiectiv principal din aceasta.³⁷ Dar revista nu publica orice fel de literatură. Nussbächer își exercita abilitățile de critic literar, în cazul câtorva poezii trimise de un profesor din Tartu.³⁸

O legătură mai strânsă cu sașii a avut în anii douăzeci scriitoarea Mia Munier-Wroblewska (1882–1965). În timpul unei vizite din 1927, aceasta a participat la maiorul sașilor de la Sibiu și a fost deosebit de impresionată de festivitățile din oraș și din Dumbrava Sibiului. Ea și-a publicat impresiile în „*Rigasche Rundschau*”, de unde le-a preluat și cotidianul „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*”.³⁹ În același an, Adolf Schullerus, vicar episcopal, etnograf, și președinte al Consiliului Național Săsesc, scria o recenzie elogioasă la un roman al Miei Munier-Wroblewska inspirat din viața germanilor baltici. Autorul sublinia că, deși germanii baltici erau un popor de conți și baroni „iar sașii unul de țărani și meseriași”, aveau o soartă comună. El era impresionat de faptul că germanii baltici, supuși ai țarului, au fost duși să lupte, în 1914, împotriva fraților lor germani din Reich. Schullerus găsea în romanul scriitoarei baltice o nouă perspectivă asupra situației germanilor din străinătate.⁴⁰ Scriitoarea din Letonia a fost de mai multe ori în Transilvania și s-a inspirat dintr-o legendă locală despre construirea bisericii evanghelice din orașul Sebeș. În 1932 a apărut în Germania un mic roman, *Der Bauermeister zu Mühlbach* (Arhitectul de la Sebeș), care s-a bucurat de o bună primire a publicului, de vreme ce tirajul a depășit zece mii de exemplare.

O imagine clară oferă paginile revistei „Ostland” și asupra învățământului germanilor baltici, începând cu istoria lui (școli germane atestate încă din secolul al XIII-lea) și până la situația școlilor germane din Estonia, care se bucurau de autonomie în cadrul auto-administrației culturale, dar întâmpinau mari greutăți în adunarea banilor necesari, după ce reforma agrară a distrus prin expropriere baza lor de susținere. Aici situația era asemănătoare cu aceea a învățământului săsesc. Ca și sașii, germanii baltici au dat dovadă de spirit de sacrificiu și disciplină pentru păstrarea școlilor lor. Cu ocazia aniversării a 125 de ani de la înființarea universității germane din Tartu/Dorpat, Johannes Beermann reconstitua pentru cititorii „Ostland” istoria acestei instituții în care au studiat 14.000 de tineri până la transformarea ei într-o instituție estoniană, după război⁴¹.

Uniunea Cadrelor Didactice Germane din Țările Baltice invita Liga Culturală a Germanilor din România și asociațiile corpului didactic din Transilvania, în martie 1926, la a VII-a reuniune anuală, încercând astfel stabilirea unor legături profesionale.⁴²

³³ Pentru detalii vezi Stefan Sienerth, *Zur Bibliographie und zum Werk von Andreas Scheiner (I–II)*, în: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 31 (1988), 2, p. 65–77 și 32, 1, 1989, p. 65–77.

³⁴ *Deutsche Politische Hefte aus Großrumänien*, 7 (1927), p. 154–163.

³⁵ *Ibidem*, 2 (1922), nr. 3, p. 17–20, nr. 10, p. 7–11.

³⁶ *Ostland*, 2 (1927), p. 7–8, 3 (1928), p. 12–14, 325–328, 343.

³⁷ ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 628.

³⁸ *Ibidem*, f. 868–869.

³⁹ *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, an 54, nr. 16.175, 7 august 1927, p. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 16.252, 2 septembrie 1927, p. 2–3.

⁴¹ *Ostland*, 3 (1928), p. 59–60.

⁴² ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 1210; dos. 158, 1927, f. 14–15.

Cititorii revistei aflau și despre rolul pe care îl aveau preoții evanghelici în viața spirituală a comunității la sași și la germanii baltici. Prilejul pentru această comparație l-a constituit centenarul lui August Bienensteins, întemeietorul lingvisticii și etnografiei letone.⁴³

Redacția era alături de germanii din Estonia și la moartea lui Emil Fahle (1875–1929), directorul general al Fabricii de celuloză și hârtie Tallin, personalitate marcantă, care a sprijinit cu însemnate sume de bani cultura și biserica germanilor baltici.⁴⁴

O problemă pe care revista a abordat-o pornind de la prezentarea „*Anuarului germanilor baltici din 1928*” era aceea a prezenței lor în Germania. R. Csaki aprecia mult faptul că asociațiile balticilor din Reich se ocupau de păstrarea conștiinței identității proprii. El scria că felul în care ei au rezolvat această problemă și contactele lor cu țara-mamă era exemplar și pentru celelalte minorități germane. Această păstrare a conștiinței de sine și a identității proprii, Csaki o considera în folosul „ideii germane”.⁴⁵

Preocuparea revistei „Ostland” pentru germanii baltici, mai mare decât aceea pentru alte grupuri de germani din străinătate, chiar mult mai numeroase, a făcut ca publicația să fie bine privită în cercurile intelectuale din Țările Baltice. Revista era căutată pentru schimb de către periodicele germane de aici, dar avea puțini abonați. Max von Ravick saluta în 1926 revista ca pe „*un organ care îi cuprindea pe toți germanii din Răsărit*” și promitea să facă reclamă pentru ea, să devină un colaborator. Dar, arăta el, „*pentru situația noastră prețul ridicat face ca numai puține persoane să se poată abona. Revistele germane, care înainte de război nu lipseau din nici o casă de intelectual, astăzi pot fi abonate doar de unele asociații și de casele de lectură*”.⁴⁶

Publicațiile germanilor baltici au primit și ele cu interes „Ostland”. Astfel, „*Rigasche Rundschau*” aprecia revista sibiană pentru că în „*toate articolele răzvățea conștiința națională și finețea spirituală*”, îi ura succes „*și un ecou larg de la Brașov și Levoča până la Riga și Tallin*”.⁴⁷

De altfel și „Ostland” urmărea cu atenție presa germanilor baltici. Aceasta a fost prezentată de Konrad Nussbächer în numărul special dedicat presei germanilor din străinătate. El afirma că „*Revaler Bote*” (redactor șef A. de Vries) și „*Rigasche Rundschau*” (condusă de dr. Paul Schiemann) se ridicau peste nivelul ziarelor de provincie și erau „*adevărate exemple pentru felul în care ziarele germane din străinătate își împlineau misiunile*”.⁴⁸ „*Revaler Bote*”, cotidian pentru 30.000 de oameni, era felicitat în 1929, cu prilejul aniversării a zece ani de la apariție. Ziarul era socotit un succes al germanilor estonieni, apreciați, la rândul lor drept „*cea mai vitează minoritate a poporului german*”.⁴⁹ Cotidianul avea câțiva cititori și printre sași.⁵⁰

Redacția „Ostland” a salutat cu bucurie, în 1928, apariția unei noi reviste la Tallin, „*Baltische Geistesleben. Zeugnisse aus deutscher Kulturarbeit*” (Viața spirituală baltică. Mărturii despre munca culturală germană), care avea între colaboratori pe cei mai remarcabili intelectuali din Estonia și Letonia (R. v. Engelhardt, H. Oncken, Alex Keyserling ș.a.). În același an, la Riga a reapărut, după o întrerupere de 12 ani, „*Baltische Monatsschrift*” (Revista baltică lunară) editată de Waldemar Mulsius, Werner Hasselblatt și Max Hildebert Boehm. „Ostland” dorea celor două periodice surori să devină voci distincte în corul „*vieții spirituale a germanilor din Răsăritul Europei*”.⁵¹ și întreținea un schimb regulat cu acestea.⁵²

Publicarea revistei „Ostland”, distribuirea ei în Țările Baltice și găsirea unor colaboratori germani din acest spațiu au prilejuit relații strânse între redacție și o serie de personalități germane de aici. Din corespondența păstrată aflăm că eforturile sașilor de la Sibiu erau favorabil apreciate la Riga, Tallinn, Tartu și în celelalte centre locuite de germani, unde revista era destul de cunoscută și

⁴³ *Ostland*, 1 (1926), p. 174.

⁴⁴ *Ibidem*, 4 (1929), p. 272–273.

⁴⁵ *Ibidem*, 3 (1928), p. 63.

⁴⁶ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 9, 1926, f. 378.

⁴⁷ Apud R. Csaki, *Tätigkeitsbericht 1922–1927*, Hermannstadt, 1927, p. 26.

⁴⁸ *Ostland*, 1 (1926), p. 219.

⁴⁹ *Ibidem*, 4 (1929), p. 339.

⁵⁰ ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 1002.

⁵¹ *Ostland*, 3 (1928), p. 131, 156.

⁵² ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 14, 1928, f. 164–165.

citită. Uneori, redacția primea, pe lângă încurajări și sfaturi, propuneri de îmbunătățire a conținutului paginilor sale.⁵³ Pe de altă parte, pornind tocmai de la acest interes, de la experiențele germanilor baltici, redactorii căutau să prezinte în permanență cât mai multe aspecte din viața conaționalilor lor de la țărmul Mării Baltice (autonomia culturală, viața artistică, învățământul, presa, viața socială etc.).

Publicațiile germanilor baltici se aflau printre cele 250 de ziare și reviste pe care Oficiul de presă a Ligii Culturale a Germanilor din România le primea la schimb cu „*Ostland*” și cu buletinul „*Pressenachrichten*”, pe care îl edita. În cadrul Oficiului erau prelucrate principalele știri și informații, datele fiind introduse într-o cartotecă ce oferea o imagine amplă asupra situației politice, economice și culturale din întreaga Europă de Răsărit.⁵⁴ În acest scop, Csaki căuta legături și cu Prusia Orientală și Lituania în 1926⁵⁵.

La fel de intens era schimbul de cărți între Liga Culturală și diferite societăți și asociații culturale germane din Țările Baltice. Liga Culturală trimitea îndeosebi lucrările apărute în editura proprie: *Was jeder Deutsche von Siebenbürgen und den Siebenbürger Sachsen wissen muß, Aus den siebenbürgisch-sächsischen Volksdichtung*, anuarele germanilor din România ș.a.

Experiența Ligii Culturale a Germanilor din România în domeniul bibliotecilor populare era cunoscută și în Lituania (Departamentul Jurburg) de unde Martin Labrenz cerea ajutor pentru înființarea unei biblioteci locale, care ar fi fost prima bibliotecă germană din Lituania, punct de sprijin pentru activitatea națională a germanilor din această țară. Csaki le-a trimis reviste, cărți și sfaturi tehnice și a promis să îndemne alte asociații culturale să doneze cărți noii biblioteci.⁵⁶

În alt domeniu de preocupări ale Ligii Culturale, teatrul, Konrad Nussbächer constată însă că germanii din Transilvania trebuiau să învețe din experiența celor din Țările Baltice în privința organizării, a sprijinului financiar și a educației superioare a spectatorilor.⁵⁷

Prin intermediul Ligii Culturale a Germanilor din România s-au folosit pentru cunoașterea reciprocă, însă prea puțin față de posibilități, și conferințele. În 1925 au vorbit în Transilvania despre *Problemele germanilor din Țările Baltice* dr. Wilh. P. G. Luig și Mia Munier-Wroblewska despre un mic oraș baltic.⁵⁸ O încercare a Ligii Culturale de a trimite un cor săsesc în Letonia și Estonia, în toamna anului 1924, a eșuat, pentru că erau deja în desfășurare mai multe turnee artistice din Germania și Austria.⁵⁹

Liga Culturală s-a străduit să mijlocească și relații de afaceri între Țările Baltice și Transilvania, deși rezultatele au fost modeste. Astfel, în 1924 apela la ajutorul Ligii Culturale Samuel Karres, fabricant de pielărie în Mediaș, pentru a-și crea o piață de desfacere a produselor sale în Țările Baltice.⁶⁰ Un rol important în stabilirea de legături economice l-au avut vizitele întreprinse în Transilvania în 1923, 1926 și 1928 de mici grupuri de germani baltici⁶¹. Acest fapt era subliniat și de Max von Ravick într-o scrisoare către Csaki: „Prin vizita dumneavoastră la noi și prin călătoria concetățenilor mei la dumneavoastră a crescut foarte mult aici interesul pentru Transilvania”⁶². În timpul acestor vizite în Țările Baltice asociațiile cooperativelor germane din Transilvania și Țările Baltice au făcut un schimb de experiență; balticii erau interesați îndeosebi de organizarea ca o cooperativă a Institutului de Credit Funciar din Sibiu⁶³, o adevărată bancă, cu aport

⁵³ ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 117–118, 507–518, 866–867 ș.a.

⁵⁴ R. Csaki, *Tätigkeitsbericht 1922–1927*, p. 28; ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 5, 1925, f. 350, 352; dos. 6, 1925, literele A–K, M–Z.

⁵⁵ ANR.DJS, fond Liga Cluturală, dos. 9, 1926, f. 19.

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 8, 1926, f. 445–451.

⁵⁷ *Ostland*, 1 (1926), p. 83–88.

⁵⁸ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 6, 1925, f. 242, 886; R. Csaki, *Tätigkeitsbericht 1922–1927*, f. 22.

⁵⁹ ANR.DJS, fond Liga Culturală, dos. 4, 1924, f. 446, 456.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 51–52.

⁶¹ *Ibidem*, dos. 9, 1926, f. 887; dos. 10, 1926, f. 437.

⁶² *Ibidem*, dos. 9, 1926, f. 379.

⁶³ *Ibidem*, dos. 4, 1924, f. 692, 921.

deosebit în sprijinirea agriculturii săsești. Interes au arătat oaspeții baltici și pentru casele de păstrare și economie sistem Raiffaisen din Transilvania.⁶⁴

La rândul său și R. Csaki a fost primit călduros în Țările Baltice în 1923 și 1928; el scria unui prieten că niciodată n-a fost primit undeva așa de prietenește, ca la Riga și își dorea să revină aici⁶⁵.

De altfel, Csaki era deosebit de apreciat printre germanii baltici pentru cunoștințele sale în domeniul politicii culturii. Nu întâmplător, Ewald Ammende îi cerea sfatul, în decembrie 1925, din Pärnu, cum să organizeze estonienii mai bine administrația lor culturală, mai ales că această activitate era interesantă pentru toate minoritățile naționale care doreau informații despre funcționarea autonomiei culturale. Csaki aprecia într-un referat despre organizarea culturală a minorităților germane, prezentat în iulie 1925, la Viena, că Estonia se plasa pe primul loc în lume prin acordarea dreptului de autoadministrație culturală a minorităților⁶⁶. Csaki era consultat și pentru legăturile sale cu factori de răspundere pe linia germanilor din străinătate din Republica de la Weimar.⁶⁷

Dar relațiile din domeniul mișcărilor minorităților între sași și germanii baltici sunt mai bogate și nu ne vom opri aici asupra lor, ele urmând să fie abordate cu alt prilej.

Mai amintim aici și de alt domeniu în care s-au realizat contacte între cele două părți: activitatea studenților. Liga Culturală a pus în legătură „*Verband deutscher Studierender zu Riga*” (Uniunea Studenților Germani din Riga) cu „*Bund deutscher Hochschüler in Rumänien*” (Liga Studenților Germani din România), care avea și o publicație, „*Akademische Blätter*”, trimisă la Riga.⁶⁸ În 1926 a existat și un plan pentru un schimb de studenți între Transilvania și Țările Baltice, în timpul vacanței de vară⁶⁹. Legături între studenții dintre aceste regiuni s-au realizat și în cadrul „*Zentralverband auslanddeutschen Studierender in Deutschland*” (Uniunea Centrală a Studenților Germani din Străinătate în Germania), care avea în 1927, 317 membri din România, 135 din Letonia, 72 din Estonia și 10 din Lituania. La întâlnirile dintre membrii acestei organizații se discutau și probleme din ținuturile lor de origine, fapt ce contribuia la mai buna cunoaștere, la apropierea dintre viitorii intelectuali și conducători.⁷⁰

În întâlnirile lor și în corespondența întreținută, frunțașii germanilor baltici și cei ai sașilor au avut mereu în vedere similitudinea de soartă dintre cele două popoare. Acestea se considerau cele mai vechi colonizări germane, deși unii ajunseseră la Marea Baltică iar ceilalți la Marea Neagră și în Carpați. Astfel, încă în ianuarie 1926, R. Csaki îi cerea lui Max Hildebert Boehm, unul dintre conducătorii germanilor din străinătate, să scrie un articol pentru „*Ostland*”, în care să facă o paralelă între situația germanilor din Țările Baltice și a celor din România. M. H. Boehm a publicat însă un asemenea articol abia în 1945⁷¹. Același lucru i-l cerea Csaki, în februarie 1926, filosofului și scriitorului Hermann Keyserling (1880–1946), originar din Livonia.⁷²

Tot în 1926, dr. K. Stavenhagen de la Centrala Germanilor Baltici din Riga, citind un articol al ziaristului sas Emil Neugeboren despre „*sufletul transilvănean*”, conchidea că peisajul geografic și conviețuirea unor etnii diferite în același spațiu duce la plămădirea unei „*comunități de suflet*” și că ar fi existat și un „*suflet baltic*”, o comuniune între letoni și germanii baltici.⁷³

Continuându-și preocupările, Csaki solicita unor personalități ale Republicii de la Weimar care vizitaseră atât Transilvania cât și Țările Baltice, să facă o paralelă între observațiile lor din timpul călătoriilor în aceste ținuturi.⁷⁴

⁶⁴ *Ibidem*, dos. 2, 1923, f. 1692–1693.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 1175.

⁶⁶ *Ibidem*, dos. 108, 1924–1925, f. 134.

⁶⁷ *Ibidem*, dos. 7, 1926, f. 131.

⁶⁸ *Ibidem*, dos. 3, 1924, f. 42.

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 7, 1926, f. 210, 213.

⁷⁰ *Ostland*, 2 (1927), p. 295; 3 (1928), p. 22–23.

⁷¹ ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 862, 866–867. M. H. Boehm, *op. cit.*

⁷² ANR. DJS, fond Liga Culturală, dos. 10, 1926, f. 745.

⁷³ *Ibidem*, f. 510.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 728.

R. Csaki nu a primit însă studiul pe care îl solicita pe o temă care începuse să-l obsedeze. În același an 1926, la Dresda, el a promis unui redactor al revistei pentru tineri din Asociația pentru Germanii din Străinătate că va trimite un articol cu o prezentare comparată a germanilor baltici și a celor transilvăneni.⁷⁵ Devenit un adevărat organizator al activităților culturale a germanilor din România și unul dintre cei mai buni cunoscători ai acestui domeniu privind toate minoritățile germane din Europa, Csaki și-a îndeplinit promisiunea în anul următor.⁷⁶

Relațiile dintre germanii baltici și cei din Transilvania în anii primului deceniu interbelic au fost doar un aspect din campania intensă începută după 1919 pentru reconstruirea prestigiului și măreției Germaniei. În acești ani, legăturile dintre minoritățile naționale germane, care se confruntau cu naționalismul guvernelor din noile state, urmăreau păstrarea și întărirea identității naționale. Mai târziu ele au fost folosite politic de conducătorii de la Berlin pentru impunerea influenței lor. În anii douăzeci însă, aceștia s-au manifestat prudent, pentru ca, în deceniul următor, legăturile, solidaritatea dintre minoritățile germane să fie subordonate direct politicii guvernului german.

În același timp, legăturile strânse întreținute de sași cu germanii baltici, constituie o latură mai puțin cunoscută a raporturilor dintre România și Țările Baltice în perioada interbelică, a căror investigare și reconstituire a fost recent realizată în câteva lucrări temeinic documentate⁷⁷.

---

⁷⁵ *Ibidem*, f. 48.

⁷⁶ Richard Csaki, *Balten und Siebenbürgen Sachsen*, în: *Roland-Blätter*, I, 1927, nr. 2, p. 3–4.

⁷⁷ Florin Anghel, *O încercare românească de politică baltică. România și Letonia în perioada interbelică*, în: *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. Dr. Șerban Popacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 435–450; Silviu Miloiu, *România și Țările Baltice în perioada interbelică*, Târgoviște, 2003.

